

УДК 261.8

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.37.9>

РУХ ЗА ЦЕРКОВНУ АВТОКЕФАЛІЮ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ У ЗМІ

Володимир Кухарчук

(Єпископ Житомирський і Овруцький Паїсій),

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

кафедра культурології релігієзнавства та теології

вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна

У статті здійснено спробу комплексного аналізу та оцінки висвітлення у засобах масової інформації питання українського автокефального руху, активна фаза якого збіглася в часі з проголошенням і утвердженням державної незалежності України на поч. 90-их рр. ХХ ст. Увиразнено головні чинники та умови протікання боротьби за відродження ідеї церковної автокефалії в Україні та з'ясовано роль і місце ЗМІ у висвітленні її розвою, досягнень та наслідків. Розглянуто провідні тенденції різновекторного масмедійного висвітлення змагань за визнання автокефального устрою Православної Церкви в Україні на межі ХХ і ХХІ століть. Систематизовано публікації про автокефальний рух в Україні й обґрунтовано їхню інформаційно-агітаційну спрямованість. Розкрито ідейно-ціннісний зміст публікацій, що відображають особливості протікання автокефального руху в Україні та обґрунтовано ставлення до нього державних органів влади, політичних партій, громадсько-культурних організацій і українського соціуму зокрема.

Розглядаючи історичний розвиток об'єкта дослідження під різними кутами, автор у висновках підкреслює, що висвітлення у ЗМІ провідних ідей автокефального руху від часу його виникнення (1989 р. – Третє відродження УАПЦ) і до сьогодні, базувалося на націонал-патриотичних, світоглядних засадах – бажаних і логічних для українського суспільства, які водночас постійно потрапляли під конфронтацію промосковсько-налаштованих сил (непримиренних противників автокефалії українського православ'я як неминучого відходу від влади і впливу керівництва РПЦ МП з Москви) як в середині України, так і поза її межами. Рівно ж ці констатації наочно збагачують наукову базу теоретичних наративів релігійної журналістики, і це є авторитетно-критичним свідченням загальної мас-медійної тенденції в Україні (журналістського висвітлення подій у різних напрямках суспільного життя українців) – недотримання принципів безсторонності, збалансованості та об'єктивності подання інформації.

Ключові слова: автокефалія, засоби масової інформації (ЗМІ), Константинопольський Патріархат, Російська православна церква, Українська православна церква, Томос.

Як відомо, Україна проголосила незалежність у серпні 1991 р. Відтоді розпочався тривалий і тернистий шлях боротьби українського народу за автокефалію рідної Церкви. Щоправда, об'єднаний він був тоді у двох національно зорієнтованих церковних юрисдикціях – Українській автокефальній православній Церкві (далі – УАПЦ) та Українській Православній Церкві Київського Патріархату (УПЦ КП). Отже, тридцятилітній період існування України як самостійної та суверенної держави був сповнений складних випробувань і контраверсійних перетворень.

Не легші часи доводиться переживати й сьогодні, попри те, що православні віряни нарешті отримали визнання власної об'єднаної Православної Церкви України (ПЦУ). З одного боку, доволі сильним залишається вплив п'ятої колони – «Української» православної церкви, котра перебуває у канонічній залежності від московського патріарха, хоча й оголошена Вселенським патріархом поза законом, а з іншого – процес визнання авто-

кефалії ПЦУ йде надто повільно. Все це відбувається на тлі семи років військової агресії й окупації Росією українських територій – Криму та Донецької і Луганської областей. Увесь цей час там насаджують «руській мір», а отже, руйнують до підвалин усе українське, викоринюючи ідею церковної автокефалії та державного суверенітету.

Та попри все це, до епохальних і надважливих подій в історичному бутті українців, поза будь-яким сумнівом, належить акт визнання церковної автокефалії й надання Томосу об'єднаній ПЦУ 6 січня 2019 р. Й хоча цей документ Константинополь зважився подарувати не так давно та під очевидним тиском, боротьба за автокефалію має власну столітню передісторію.

У зв'язку із цим актуалізується проблема комплексного наукового дослідження основних чинників, висвітлення постатей та окреслення тенденцій, які засвідчують складність й ідейно-ціннісну поліфонію руху за церковну автокефалію в Україні доби незалежності. Принагідно зауважимо, що релігієзнавча об'єктивнація зазначених проблем у нашій статті базується на наративі, представленому в ЗМІ.

Джерельну базу дослідження складають публікації у ЗМІ (різних юрисдикцій, підпорядкування та форм власності), які описують провідні тенденції церковного руху в Україні за церковну автокефалію, починаючи з кінця 80-х і завершуючи 20-ми роками XXI ст. На наше переконання, введення в науковий обіг статей із газет і журналів церковного та суспільно-державного походження не лише правомірне, а й доцільне з огляду на важливість комплексної об'єктивної проблематики. Крім цього, в такий спосіб можна чітко реконструювати специфіку й еволюцію ставлення держави та громадянського суспільства до автокефального руху. У такому ключі дослідження має вагомий науково-теоретичний потенціал і соціально-практичне значення. Адже матеріали розвідки можна використовувати для розробки лекцій, курсів і спецкурсів, зокрема, з Історії церкви в Україні, Історії державно-церковних відносин, Релігійної журналістики тощо, а висновки та підсумкові дефініції можуть слугувати для українських державних діячів, політиків та релігійних лідерів новим ключем й ефективним інструментарієм до вдосконалення моделі державно-церковних відносин і ширшого залучення потенціалу Православної Церкви України до суспільствотраслюючих і державотворчих процесів.

Насправді питання церковної незалежності не втратило актуальності й сьогодні, коли в Україні існує, розвивається та утверджується Помісна Церква – ПЦУ. Особливо гостро воно постає з огляду на доволі неординарну ситуацію в Українському православ'ї, де конкурують між собою ПЦУ та РПЦ, а точніше, Російська православна церква в Україні з відвертими україноненавистницькими й антидержавницькими політико-ідеологічними стратегіями.

Однією з головних ідей автокефального руху є вислів «у незалежній Державі – незалежна Церква», який базується на 34-му апостольському правилі: «Єпископам кожного народу належить знати першого серед них і визнавати його як главу, й нічого не робити, що було б понад їхню владу, без його згоди» [12].

Відомо, що новітній рух за церковну автокефалію в Україні активно розпочався з початком доби незалежності нашої держави. Це чітко можна простежити через публікації у засобах масової інформації. Зокрема, якщо поглянути на журнал «Православний вісник», який видавався спочатку УПЦ МП, а з 1992 р. – УПЦ КП, то саме з часу незалежності України у ньому почали виходити статті про церковну автокефалію. Загалом це видання багате на публікації, які тематично торкаються майже всіх сторін життя Церкви, її історії, різноманітних богословських дисциплін тощо. У журналі за червень 1992 р., у розділі «Церковне життя», друкували статті про об'єднання православних в Україні та досягнення

на шляху розбудови незалежної УПЦ київського патріархату. Читачі Православного вісника мали можливість ознайомитися з постановами Всеукраїнського Православного собору [18], зверненням православних українців до Верховної Ради [7] та Президента України [8]. У цьому ж числі журналу було розміщено апеляцію незаконно засудженого митрополита Філарета (Денисенка) до Константинопольського Патріарха та інших предстоятелів Помісних Церков [2]. По суті, це – ґрунтовне історичне джерело про національно-церковну ідентичність й утвердження ідеї української церковної автокефалії.

Аналізуючи ЗМІ останнього десятиліття ХХ століття, доходимо висновків, що ідейні натхненники автокефалії Української Церкви шукали різні шляхи для її здобуття. Хтось бажав отримати автокефалію від Москви, як-от Митрополит Київський і Галицький Філарет (Денисенко), який потім став Предстоятелем УПЦ КП. За активну і безкомпромісну позицію в боротьбі за автокефалію учасники Харківського псевдособору незаконно заборонили у служінні, а 21 лютого 1997 р. Архієрейський собор РПЦ відлучив його від своєї церкви [1]. Готуючись до надання Томосу ПЦУ, Вселенський патріарх Варфоломій визнав ці московські анафеми недійсними [22].

Пізніше виникла ідея просити автокефалію у Константинопольської Церкви як кіріархальної для України. Прикметно, що зміна вектору стала помітна не лише у церковних ЗМІ. Зокрема, О. Ігнатенко [10] у статті «Вселенська церква нас не визнає...», опублікованій у журналі «Людина і світ» у 1998 р., писав про те, що перспектива отримання автокефалії від Вселенського Патріарха – це також доволі примарна справа.

Після сплеску зацікавлення науковців питаннями новітньої історії православної церкви, який припав на першу половину і поступово згас до кінця 1990-х рр., нові праці з'являлися не часто, проте вони мали іншу якість. На хвилі масового звернення людей до церкви, вибуху міжконфесійних конфліктів, постанов нових напрямів в українському православ'ї, відродження УАПЦ та Української греко-католицької церкви, появи взагалі нових релігій і напрямів відбулася зміна пріоритетів у наукових дослідженнях і засобах масової інформації.

Між тим, присвячені автокефальній проблематиці матеріали у виданнях УПЦ МП подавали винятково в негативному світлі. Зокрема, у газеті «Вісник УПЦ» М. Лозовий [14] у статті «Про цинізм і маргінальність ідеї «Українського національного православ'я» навмисне акцентував лише на негативах від здобуття українською Церквою автокефального статусу. незалежності на українську Церкву. Пропагуючи неоімперську церковну ідеологію, він стверджував, що «для християнина всі люди є рівні перед лицем Господа: немає жодного обраного народу, жодної привілейованої раси чи класу, жодної спільноти, чій долі були б важливіші за долі інших. Християнин не може задовольнитися римською чи єврейською історією, чи будь-якою частковою і партикуляристською історією: він вимагає всезагальної історії, чия темою був би загальний розвиток Божих промислів, складених для людського життя. З огляду на ці християнсько-історичні принципи, формули на кшталт «РПЦ, що виникла й відновлювалася 1943 р., як державна Церква Імперії важко перенесла позбавлення її привілейованого статусу в Україні», або «З Богом треба спілкуватись рідною мовою», важко визнати коректними. Бо ніколи і ніде з моменту сходження Святого Духа на апостолів Христова Церква не була ні імперською, ані державною, скоріше імперії та держави з волі Провидіння ставали християнськими. І аж ніяк не можна було заборонити християнинові творити приватну молитву до Спасителя своєю рідною мовою» [14]. Як бачимо, автор критикує будь-які прагнення українського народу щодо автокефалії й державної незалежності, проте водночас підтримує національно-шовіністичний елемент в політичній програмі РПЦ.

Відповіддю на такі твердження можна вважати статтю І. Ільїна «Християнський націоналізм», опубліковану у «Волинських єпархіальних відомостях» у 2013 р., де переконливо й науково обґрунтовано наведено низку аргументів для підтвердження біблійних основ і переваг християнського націоналізму: «Для багатьох слово «націоналізм» – страшне; інші ж навпаки – з честю йменують себе націоналістами. Це тому, що слово багатозначне: 1) ідеологія й політика, яка проповідує зверхність національних інтересів над загальнолюдськими, шанування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу; 2) рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів; 3) рух за збереження і розвиток національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва тощо; патріотизм («Великий тлумачний словник сучасної української мови»). Зрозуміло, що ми всі проти націоналізму в першому значенні, але за – у другому й третьому... Християнський націоналізм вимірює життя свого народу і достоїнство свого народу релігійним мірилом: ідеєю Бога і Христа, Сина Божого. Саме цей вимір навчає християнського націоналіста безумовної відданості й безумовної вірності; і він же навчає його наднаціонального споглядання людської вселенної та всесвітнього братства людей. Істинна вселенськість не тільки не заперечує націоналізму, а й виростає з нього і зміцнює його, так що істинний націоналіст може вступити до вселенського братства як живий представник свого народу і його національного духу... Такими є основи християнського націоналізму» [11].

У першому десятилітті XXI ст. найбільша активність ідей автокефалії виникла за часів Президента В. Ющенка. Керівник української держави шукав шляхів єднання українців в лоні єдиної Православної Церкви. З цього приводу висловились УПЦ КП. Волинські єпархіальні відомості опублікували заяву про можливість єднання українців в об'єднаній Церкві. Зважаючи на важливість змісту, процитуємо її дещо розлогіше: «На зустрічі Президента України Віктора Ющенка з єпископатом УПЦ Київського Патріархату прозвучали ініціативи глави держави щодо можливих шляхів подолання розділення Православної Церкви в Україні. Під час спілкування єпископат Київського Патріархату схвально сприйняв ці пропозиції. Єпископат погодився з тим, що держава не може втручатися у внутрішні питання церковного життя, що розв'язання канонічних та інших непорозумінь між православними конфесіями України – питання міжцерковного діалогу. Водночас була схвально прийнята позиція Президента України щодо того, що розділення Православ'я негативно впливає на все життя українського суспільства, а тому держава не може повністю відсторонюватися від розв'язання цієї проблеми. Обов'язок держави полягає у тому, що, з одного боку, вона повинна виступати гарантом дотримання законних прав віруючих, забезпечувати виконання законодавства, з іншого – вона має право і обов'язок виступити посередником діалогу між православними конфесіями. Єпископат Київського Патріархату переконаний, що держава повинна дієво сприяти утворенню в Україні Єдиної Помісної Православної Церкви, бо без єдності та незалежності Православної Церкви в Україні державна незалежність нашої країни не може бути міцною. Також і соціологічні опитування свідчать, що тих, хто підтримує незалежність Православної Української Церкви, значно більше, ніж тих, хто виступає за її підпорядкування Московському Патріархату... Підставою для того, щоб утриматися від подібного роду зустрічей, є також те, що склад комісії невизначений, авторитетність та компетенція її невідома, бо у згаданому офіційному повідомленні ці моменти описані нечітко або опущені. Водночас Київський Патріархат заявляє про свою готовність до діалогу з компетентними представниками УПЦ МП, якщо форма такого діалогу буде позбавлена образливих натяків та двозначності. Мета такого діалогу – реальне досягнення порозуміння між УПЦ МП та Київським Патріархатом, припинення ворож-

нечі між ними та зрештою – Єдина Помісна Українська Православна Церква. Тому нам не потрібний діалог заради діалогу, яким представники Московського Патріархату прагнуть підмінити реальне вирішення існуючих проблем. В основі позиції Київського Патріархату лежить прагнення не на словах, а ділом виявляти заповідану Богом любов до всіх, а особливо до наших співбратів у православній вірі, які належать до УПЦ МП. Ми хочемо говорити з ними та бути почутими. Але доки з боку УПЦ МП не буде належної реакції на наші прагнення, переконані, що не пусті розмови навколо можливого діалогу, а реальне зміцнення Київського Патріархату, збільшення його суспільної підтримки, поширення правдивих знань про необхідність існування Єдиної Помісної Української Православної Церкви сприятимуть наближенню того часу, коли буде відновлено єдність українського Православ'я. Віримо, що на це є благословення Боже!» [6].

У газеті «Волинські єпархіальні відомості» 2007 р. опублікували статтю «Об'єднання українського православ'я: позиція ієрархів УПЦ МП» [20], у якій йшлося про поточний стан справ і можливість отримання Томосу в разі об'єднання: «Останнім часом питання надання Українській Церкві статусу автокефальної активно обговорюється не лише серед кліру та вірних Київського Патріархату, а й у владних кабінетах, громадських, неурядових організаціях та, як не дивно, серед ієрархів та священників УПЦ МП. Протягом усіх років незалежності державні мужі, включаючи Президентів Кравчука та Кучму, наголошували на необхідності утворення в Україні Єдиної Помісної Православної Церкви. Численні опитування громадян свідчать про схвальне ставлення суспільства до ідеї не лише об'єднання Церков, але й до набуття Українською Церквою автокефалії, тобто незалежності та визнання з боку інших Помісних автокефальних Православних Церков... Проблема об'єднання Церков та утворення Єдиної Помісної Православної Церкви активно обговорюється не лише за закритими дверима Синодів та єпархіальних зібрань. Багато публікацій, дискусій з'являється на шпальтах газет та сторінках інтернет-видань. Спектр думок з цього приводу доволі широкий. Від категоричного несприйняття – до активного пошуку порозуміння трьох гілок українського православ'я. Головне, що вірні та священники, суспільство та влада, преса та аналітики активно включились у процес обговорення цієї проблеми. Необхідність якомога швидшого розв'язання цієї проблеми ні в кого уже не викликає сумнівів. Замовчування, нехтування, заморожування цієї проблеми лише поглибить розділення не лише церковне, але й всього суспільства. Це розуміють і в Московському Патріархаті, а тому активно намагаються вийти на новий рівень діалогу та співпраці. Підтвердженням цього служать слова священника Петра Зуєва зі статті в газеті «Дзеркало тижня» та відомого в церковних колах московського диякона Андрія Кураєва: «Рано чи пізно Українська Церква отримає статус помісної та єдиної. Або... Або Православ'я ризикує бути витісненим на маргінес сучасного життя України» [20].

2007 р. був багатим на визначні церковні події, серед яких об'єднання РПЦ з РПЦЗ. На цьому тлі українські ЗМІ теж роздумували, чи може об'єднатись УПЦ КП та УПЦ МП. У «Волинських єпархіальних відомостях» опублікована стаття Стодолі В. «Послідовна непослідовність: московська патріархія застосовує практику подвійних канонічних стандартів у боротьбі з автокефалією української церкви» [23], в якій автор шукає шляхи єдності: «Чи можливо було б в аналогічний спосіб об'єднати Українські Православні Церкви: УПЦ, УПЦ Київського Патріархату та УАПЦ? Для УПЦ Київського Патріархату та УАПЦ такий спосіб об'єднання є загалом прийнятним. Однак для цього необхідно, щоб Українська Церква мала автокефальний устрій. А саме цьому і протидіє Москва. Отже, об'єднання РПЦ та Зарубіжної Церкви демонструє, що на заваді об'єднання та остаточного ствердження Єдиної Помісної Православної Церкви в Україні стоять не об'єктивні канонічні

перешкоди, а політична воля РПЦ. На жаль, до російських та українських проблем в московських церковних можновладців зовсім різні підходи. Єднання МП та РПЦЗ підсилює авторитет російської держави, а отже, відповідає сучасному політичному курсу Кремля. А об'єднання Українських Православних Церков в одну Помісну Церкву підсилює Українську державу, яку Кремль розглядає як свого конкурента в Східній Європі та незалежність якої для Росії є небажаною... Послідовна непослідовність Московського Патріархату в Україні дійшла критичної межі. Позиція УПЦ є наскрізь політичною, бо вона несамостійна. Не варто думати, що митрополитові Володимиру Сабодану бракує богословської освіти, щоб утриматися від заяв, що УПЦ КП – це «розкол», а РПЦЗ – «дійсна Церква». Але у нього немає іншого виходу. Його позиція – дзеркальне відображення думки Патріарха Алексія II та інших членів Синоду РПЦ, які вирішили будь-якою ціною зберегти єдність Московського Патріархату. Та чи вдасться Московському Патріарху втримати Україну у своїх залізних обіймах? Відповідь залежить від загалу віруючих громадян України. Церква, яку очолює митрополит Володимир, – «законна», бо як частина Московського Патріархату має визнання світового Православ'я. Однак останнім часом ця Церква невпинно рухається до кризи. Боротьба з «розкольниками» забирає у Церкви занадто багато сил, виснажуючи її... Помісна Церква – це не лише автокефалія, але й єдиний шлях порятунку Православ'я в Україні...» [23].

Чергова хвиля публікацій щодо отримання Томосу про незалежність Української Церкви пов'язана з візитом Вселенського Патріарха Варфоломія в Україну. Так, у журналі «Вісник УПЦ» за 2008 р. вийшла спеціальна стаття, в якій ідею церковної автокефалії штучно називали маргінальною і утопічною, а на прихильників автокефального руху вішали ярлики «розкольників», «неонацистів» і «філаретівців». Визнаючи важливість зустрічі на користь автокефалії, її противник і рупор ідеології «руського мира» писав: «Делегація Константинопольського Патріархату зустрілася в Києві з самозваним «патріархом» Філаретом Денисенком, главою розкольницької «Української православної церкви Київського патріархату» [25, с. 6] і т. ін. Проте змушений був констатувати, що Святійший Філарет все ж таки виклав перед грецькою делегацією зі Стамбула позицію УПЦ КП з основних питань церковного життя в Україні, а також, що очолювана ним УПЦ КП готова до діалогу, «якщо він буде вести до утворення в Україні єдиної помісної і автокефальної Української православної церкви» [25, с. 6]. Своєю чергою очільник посольства Вселенського Патріархату митрополит Еммануїл відзначив, що метою візиту делегації є ознайомлення з життям Української Церкви, її реальним становищем і проблемами. Як видно зі публікації, він запевнив присутніх, що Константинополь пильно стежить за подіями в Українській Церкві і прагне, «як Матір-Церква», сприяти вирішенню її проблем [25].

Між тим, щоб звинувати державу у втручання в церковні справи, дописувач акцентував увагу, що на зустрічі були присутні заступник голови Секретаріату президента України Юрій Богущкий, відповідальний працівник СП Андрій Ткачук, а також народний депутат України Петро Ющенко.

У лютому 2009 р. митрополит Кирило Гундяєв очолив РПЦ і почав активно втручатися в Україну, шукаючи різних приводів. Український соціум поринув у вирій «хресних ходів», «входів» і «виходів». Всі ці вояжі організовували російські спецслужби та завербовані місцеві українські манкурти, а відбувалися вони під егідою ідеології «руського мира». Їх активно і широко висвітлювали в ЗМІ. Для прикладу, зачитуємо статтю з «Волинських єпархіальних відомостей», де зазначалося: «Літо 2009 року в Україні запам'ятається пристрастями, пов'язаними з візитом у нашу країну Московського Патріарха Кирила. Незліченна кількість новинної інформації, аналітичних матеріалів, звернень, заяв, інтерв'ю,

рекламно-агітаційних продуктів... Усе це ятрило передчуттям чогось нового. Чи давно приспаного старого. Боляче дивитись на поділ між нашими людьми. Дивно й соромно бачити українців – священнослужителів, мирян, які досі є фанатичними прихильниками Російської Церкви й заповідливо зустрічають Московського Патріарха. Слухаючи їхні хвалебні вітання, вигуки, співи, думаєш: це ж як треба імперській пропаганді працювати над людиною, її світоглядом, психікою, щоб вона не бажала бачити очевидного, не хотіла бути господарем в українському православному домі, не остерігалася лжепророків, які приходять «в одежі овечій, а всередині – вовки хижі» – писав В. Собко [22].

Маніпулюючи настроями вірних і присипаючи пильність української влади, духовенство УПЦ МП час від часу робило відповідні інформаційні вкиди в пресі про примирення, бажання діалогу і навіть такого ж прагнення до автокефалії, як хоче УПЦ КП, але в канонічний спосіб, а не шляхом самопроголошення. Так, у вересні 2009 р. офіційний сайт УПЦ МП повідомляв про те, що «робочі групи Української Православної Церкви і так званого «Київського патріархату», 2 жовтня, проводять першу спільну зустріч в Києво-Печерській Лаврі. Предметом зустрічі стане обговорення можливості діалогу між Українською Православною Церквою та розкольникми. Крім того, 4 і 6 жовтня члени спеціальної комісії Константинопольського Патріархату проведуть в Києві переговори з лідером самопроголошеної «Української автокефальної православної церкви» Мефодієм Кудряковим» [19]. Про те, наскільки ця інформація могла сприяти конструктивному діалогові і примиренню, судять самі.

Після візиту у 2008 р. Патріарха Варфоломія в Україну церкви все ж таки почали шукати шляхи до єдності та досліджувати власну історію у пошуках історичних підвалин української автокефалії. Зокрема, у газеті «Волинські єпархіальні відомості», за 2009 рік прот. Миколай Цап публікує статтю «Дві гілки українського Православ'я мали стати одно», де досліджує діяльність УАПЦ у часи Другої світової війни. Зокрема, зауважувалося, що «найважливішою подією в УАПЦ під час Другої світової війни є здобуття національного єпископату. Це були священні акти хіротонії, що дали УАПЦ архієреїв канонічних, які ствердили спадковість у ній Божественної ієрархії. А от возз'єднання, на превеликий жаль, так і не відбулося» [26].

У Волинських єпархіальних відомостях за 2010 р. вийшла стаття В. Гребенка «1150 років хрещення Русі» [3], у якій йшлося про необхідність залучення іноземних джерел української церковної історії та автокефальних прагнень. Автор, зокрема, відсилав читачів до польського хроніста Яна Длугоша, який жив у XV ст. й використовував українські літописи, котрі тепер канули в забуття [3].

У 2011 році дві гілки українського православ'я (УПЦКП та УАПЦ) знову зробили спробу об'єднання заради проголошення автокефалії, про що повідомляв «Голос православ'я» (21 ч. за листопад 2011 р.). Та цей діалог успіхом не увінчався, бо знову втрутилися промосковські впливи. Священний Синод УПЦ КП змушений був офіційно визнати, що «процес діалогу щодо об'єднання з УАПЦ, як з централізованою структурою, надалі неможливий... Вважати корисним продовжити діалог на єпархіальному та парафіяльному рівнях» [9].

У 2012 році РПЦ в Україні відзначала 20-ту річницю так званого Харківського собору. В її виданнях заходилися критикувати ідею автокефалії й чорнити її ідейних натхненників. Всі стріли, звісно, що скеровували у серце Патріарха Філарета. «Церковна православна газета», описуючи «торжества» з нагоди річниці собору, опублікувала доповідь митрополита Волоколамського Іларіона з різкою критикою автокефальною руху та його очільника Патріарха Філарета. «Сьогодні, через два десятиліття після Харківського Собору єпископів

Української Православної Церкви 1992 року, до нас приходять усе більш глибоке усвідомлення тієї ключової ролі, яку він зіграв в історії нашої Церкви. За минулі двадцять років рішення Харківського Собору, визначивши подальший історичний шлях Української Православної Церкви, не тільки не втратили своєї актуальності, але й донині значною мірою визначають її стан і розвиток... І хоча розкол ще не залікований, нам не слід бентежитися: з історії Церкви ми пам'ятаємо, що бували розколи, які існували значно більшу кількість років. Але Церква Божа як і раніше пам'ятає своїх заблуканих чад, молиться про їхнє спасіння і з лагідністю чекає їхнього покаєння. Ми віримо, що колись настане час їхнього повернення в Церкву, і ми готові прийняти їх, як братів, з любов'ю у Христі. День, коли це настане, стане днем справжнього торжества і єдності українського Православ'я, і ми всім серцем молимося про його наближення» – наголошував московський ієрарх-українофоб¹.

Події революції Гідності та Російської весни 2014 року знову змусили порушити питання автокефалії для України.

У газеті «Голос православ'я» за липень 2015 р. статтю «Значення церковних канонів і державного впливу у процесі проголошення автокефалії помісних Церков» опублікував свящ. Сергія Колота¹³, у якій зазначав, що «одним з найважливіших полемічних питань міжхристиянського і, зокрема, внутрішньо-православного діалогу в кінці ХХ – початку ХХІ століть стали дебати навколо поняття автокефалії та джерел її походження. Особливої актуальності цьому питанню додає ситуація в Україні, де на сьогоднішній день діє три православні церкви зареєстровані державою. Проте, не дивлячись на бажання досить великої частини населення, державна влада поки не чітко формулює ідею створення Помісної Церкви» [13, с. 5]. Водночас дослідник наголошував, що за сучасних геополітичних умов і ситуації, котра склалася у Вселенському православ'ї, набуття Помісними Церквами автокефального статусу «за активного сприяння державної влади є цілком виправданим» [13].

Як бачимо, українські Церкви постійно шукали шляхи до єдності. Однак доки у цю справу не втрутився Вселенський Патріарх, нічого з цього не виходило. Перші контакти ієрархів українських Церков з представниками з Константинополя відбулися в березні 2015 р. Події добре висвітлили в «Голосі православ'я», де було вміщено низку статей про візит делегацій УПЦ в Канаді та США до Київської Патріархії [4].

2018 року, після звернення Президента України, Верховної Ради України та ієрархів Українських церков до Константинополя, почалися активні дії відносно надання Томосу про автокефалію для України. ЗМІ тиражували численні інтерв'ю Патріарха Філарета, представників влади, науковців, моральних авторитетів нації та найяскравіших представників національної інтелігенції. В результаті з'явився компендіум фахових науково виважених статей про історичні, канонічні та морально-правові підвалини церковної автокефалії в Україні. Їхніми авторами є і богослови, і світські вчені.

Зокрема, в інтернет-виданнях «Укрінформ» подавали цілісний погляд предстоятеля УПЦ КП Патріарха Філарета про надання автокефалії та пов'язані з цим ініціативи й процедури з боку Вселенського патріарха, Української влади та всіх інших зацікавлених сторін. Уже тоді Філарет заявив, що цьому передуватимуть два рішення Константинополя – про недійсність анафемі проти Патріарха Філарета та надання Томосу про автокефалію Української Православної Церкви [24]. У іншій публікації «Укрінформ» цитував Патріарха Філарета, який давав сміливі прогнози щодо неминучості надання Українській Церкві Томосу про автокефалію. «Це може бути й дуже швидко, а може й трошки повільніше. Але це буде. Вселенський Патріарх уже направив екзархів – своїх послів – у Київ, які вже зустрічалися з церковним керівництвом, з президентом. Це свідчить про те, що сам процес уже пішов» – стверджував Патріарх Філарет [16].

У «Голосі України» також опублікували інтерв'ю Патріарха Філарета під заголовком «Незалежна Українська Церква – незалежна держава» [28]. Власне ця ідея стала провідною в питанні боротьби за автокефалію. Ось що каже про це Почесний Патріарх: «Роль церкви у становленні української державності важко переоцінити. Без Української Церкви не може бути української державності, – зазначає Патріарх Філарет. – Чому? Тому що церква є духовною основою держави. І якщо ми заглибимося в історію, то побачимо, що коли розпалась Оттоманська імперія і стали утворюватися на Балканах окремі держави, такі як Греція, Румунія, Болгарія, Сербія, то найактивнішу участь у цьому процесі брала церква. Коли утворилась Грецька держава, то найпершою вимогою влади і суспільства було відокремлення її від Константинопольського патріархату. Тому що керівники держави розуміли: якщо церква Греції перебуватиме під владою Константинопольського Патріарха, який у той час був в Оттоманській імперії, то Грецької держави не буде. І тому Грецька церква відокремилась, стала незалежною. Константинопольський Патріарх протестував проти відділення, не визнавав цю церкву автокефальною впродовж 18 років. Так само було з Румунською, Болгарською, Сербською церквами... На Помісному Соборі 1 – 3 листопада 1991 р. одностайно було проголошено, що Україні потрібна автокефальна церква. Втім, те рішення не було підтримано на рівні державних інституцій. З того скористалася Москва... Після Томосу історія Російської церкви має починатися не з князя Володимира, бо Москва і Московська церква до хрещення Русі жодного стосунку не має, а з 1448 року, коли Московська митрополія відокремилася від Київської. Як ми вже зазначали, у Білокам'яній у 1948 році широко відзначали 500-ліття автокефалії Московської церкви. Тоді там чітко сказали, що РПЦ існує тільки 500 років, а не з 988-го, як ми. Сподіваюся, що 1030-ліття хрещення Русі будемо святкувати як визнана Українська Автокефальна Церква» [28].

Що ж до ЗМІ підконтрольних прокремлівським силам і структурам, не говорячи вже про журнали, газети та всякого роду епархіальні листки-агітки, все це тиражувало фальшиву інформацію, спрямовану на дискредитацію ідеї автокефального руху та його активістів. Особливо гостро критикували Патріарха Філарета та Українського Президента В. Ющенка. І це – зрозуміло, адже всі ненависники незалежної України та автокефальної Української Церкви розуміли, що головне – уразити Пастиря, а спантеличені вівці розбіжаться самі (Пор.: Мт. 26, 31). Щоправда деякі ієрархи УПЦ МП, наприклад, митрополит Олександр (Драбинко), начебто й висловлювалися за автокефалію і навіть брали активну участь у переговорному процесі з цього питання, але їхня риторика завжди була, м'яко кажучи дивна, оскільки базувалася винятково на цитуванні апокаліптичних прогнозів московських пропагандистів. У статті «Київська ідея і українська автокефалія» [15] найбільш наближений до Митрополита Володимира ієрарх писав, що «Російська церковна свідомість не готова прийняти автокефалію Української Церкви. Демонструючи готовність йти у цьому питанні «до кінця» – аж до переривання молитовного спілкування з Константинополем» [15]. «Страшно навіть уявити, що може статися, якщо сценарій надання автокефалії українським розкольникам буде реалізований на практиці. (...) Розкол у світовому православ'ї, який стане неминучим наслідком цього невірного кроку, можна порівняти тільки з розділенням між Сходом і Заходом 1054 року. Якщо таке трапиться, православну єдність буде поховано». Ні, ці слова належать не протоієрею Всеволоду Чапліну – лідеру російських православних фундаменталістів. Це цитата з виступу «міністра закордонних справ» РПЦ митрополита Іларіона Алфеева <...>» [15].

Хай там як, але результатом багаторічної боротьби, молитовних зітхань і системної просвітницької праці, широкомасштабної церковної та світської дипломатії став Томос про автокефалію православної Церкви України. Про цю епохальну подію писали всі україн-

ські і не лише українські ЗМІ. Ось для прикладу публікація Радіо Свободи: «5 і 6 січня президент України Петро Порошенко, голова Верховної Ради Андрій Парубій і предстоятель Православної Церкви України Епіфаній (Думенко) взяли участь у церемонії підписання і вручення Томосу в Стамбулі. Цьому передував Об'єднавчий собор у Києві, на якому українське духовенство обрало Голову новоствореної церкви. Вручення Томосу має завершити отримання незалежності Українським православ'ям» [21].

Висновки. Більшість статей у ЗМІ будувалася на ідеї-заклику: «В незалежній державі – незалежна Церква!» Головною ідейно-смісловною конотацією цієї візії було переконання, що Автокефальна Церква забезпечить єдність українського суспільства, сприятиме утвердженню Української держави. Це активізувало наукове дослідження історичних коренів Українського православ'я, історико-канонічних і моральних засад проголошення церковної автокефалії в Україні.

Звісно, що ці ініціативи наразилися на жорсткий спротив з боку прихильників церковної залежності від Московського патріархату. Проросійські ЗМІ постійно промивали українським громадянам мізки ідеологією «руського мира», наголошуючи, що автокефалія для України принесе війну, розбрат і духовний занепад.

ЗМІ Російської Православної Церкви в Україні навмисне ігнорували проблему розділення Українського православ'я, аж поки Константинополь не розпочав процес надання автокефалії у канонічний спосіб.

Запропонована нами систематизація публікацій про автокефальний рух в Україні доби державної незалежності увиразнює роль і місце церковних центрів, українських державних органів влади, політичних партій і громадських об'єднань у боротьбі за проголошення автокефалії ПЦУ.

Список використаної літератури

1. Акт про відлучення від Церкви монаха Філарета (Денисенка). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/akt-pro-vidluchennya-vid-cerkvi-monaha-filareta-denisenka_n35535.
2. Алфеев І. Доповідь з нагоди 20-ї річниці Харківського собору. *Церковна православна газета*. 2012. № 11. С. 2.
3. Апеляція Митрополита Київського і всієї України Філарета до Святійших Православних Патріархів. *Православний вісник*. 1992. № 6. С. 7–12.
4. Гребенюк В. 1500 років хрещення Руси. *Волинські єпархіальні відомості*. 2010. № 9. С. 4.
5. Делегація УПЦ в Канаді відвідала Київську Патріархію. *Голос православ'я*. 2015. № 5. С. 3.
6. Заява прес-центру Київської патріархії з приводу ініціатив щодо відновлення єдності Українського православ'я. *Волинські єпархіальні відомості*. 2007. № 3. С. 2.
7. Звернення Всеукраїнського православного собору до Верховної Ради. *Православний вісник*. 1992. № 6. С. 5.
8. Звернення до Президента України Кравчука Л.М. *Православний вісник*. 1992. № 6. С. 6.
9. Зустріч комісії УПЦ КП та УАПЦ. *Голос православ'я*. 2011. № 21. С. 4.
10. Ігнатенко О. Вселенська церква нас не визнає. *Людина і світ*. 1998. № 3. С. 33 – 36.
11. Ілїн І. Християнський націоналізм. *Волинські єпархіальні відомості*. 2013. № 6. С. 2.
12. Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців. Київ : Видавництво УПЦ КП, 2008. 368 с.
13. Колот С., свящ. Значення церковних канонів і державного впливу в процесі проголошення автокефалії помісних церков. *Голос православ'я*. 2015. № 13. С. 5.

14. Лозовий М. Про цинізм і маргінальність ідеї Українського національного православ'я. *Вісник УПЦ*. 2001. № 1. С. 10.
15. Олександр Драбинко, митрополит. Київська ідея і українська автокефалія. URL: https://lb.ua/society/2018/06/04/399223_kievskaya_ideya_ukrainskaya.html.
16. Патріарх Філарет: Томос буде, процес уже пішов. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2540787-patriarh-filaret-tomos-bude-proces-uze-pisov.html>.
17. Підніmemo з руїн визначну святиню України – Михайлівський Золотоверхий монастир. *Православний вісник*. 1993. № 4-6. С. 19.
18. Постановами Всеукраїнського Православного собору. *Православний вісник*. 1992. №6. С. 3.
19. Представители Украинской Православной Церкви и раскольники сегодня впервые проведут рабочую встречу. Сайт УПЦ. URL: http://pravoslavnye.org.ua/2009/10/02102009_kiev_predstaviteli_ukrainskoj_pравoslavnoy_tserkvi_i_raskolniki_segodnya_vpervie_provedut_rabochuyu_vstrechu/.
20. Пушко В. Об'єднання українського православ'я: позиція ієрархів УПЦ МП. *Волинські єпархіальні відомості*. 2007. № 3. С. 5.
21. Сардарова Е. Томос для України. Все, що треба знати про події в Стамбулі. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-dli-ukrainy-vse-shcho-treba-znaty/29691914.html>.
22. Синод Вселенського Патріархату визнав Предстоятелів УПЦ КП та УАПЦ канонічними. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/sinod-vsenskogo-patriarhatu-viznav-predstoyateliv-upc-kp-ta-uapc-kanonichnimi_n93632.
23. Собко В., прот. Зворотній ефект приїзду Московського Патріарха Кирила в Україну, як і прогнозували, став візитом розчарування. Але в результаті – Київський Патріархат став лише міцнішим. *Волинські єпархіальні відомості*. 2009. № 8. С. 2.
24. Стодоля В. Послідовна непослідовність: московська патріархія застосовує практику подвійних канонічних стандартів у боротьбі з автокефалією Української Церкви. *Волинські єпархіальні відомості*. 2007. № 3. С. 3.
25. Филаретовци чудят в России. *Вісник УПЦ*. 2008. № 85. С. 6.
26. Філарет пояснив, чому Вселенський патріархат згадав про анафему Мазепі. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2543179-filaret-poasniv-comu-vsenskij-patriarhat-zgadav-pro-anafemu-mazepi.html>.
27. Цап М., прот. Дві гілки українського Православ'я мали стати одно. *Волинські єпархіальні відомості*. 2009. № 3. С. 4.
28. Чорна С. Незалежна Українська Церква – незалежна держава. *Голос України*. 28 червня 2018.
29. Швидкий В. Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності Української Церкви (Константинополь, 1918 – 1920 роки). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2005. Вип. 14. С. 33–44.

**THE PROGRESS FOR CHURCH AUTOCEPHALY IN INDEPENDENT UKRAINE:
LEADING TRENDS AND THE SPECIFICITY
OF THEIR REFLECTION IN THE MEDIA**

Volodymyr Kuharchuk

(Paisij, Bishop of Zytomyr and Ovruch)

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,

Department of Culturology of Religious Studies and Theology

Kocjubynskogo str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine

In the article we try to analyze and value explanation in the media the issue of the Ukrainian autocephalous progress, which active phase coincided at the time of the proclamation and establishment of state independence of Ukraine at the beginning of 1990s. The main factors and conditions of the struggle for the revival of the idea of church autocephaly in Ukraine are highlighted and the role and place of the media in covering its development, achievements and consequences are clarified. The leading tendencies of multi-vector mass media coverage of the competitions for the recognition of the autocephalous system of the Orthodox Church in Ukraine at the turn of the XX and XXI centuries are considered. The publications about the autocephalous progress in Ukraine are systematized and the agitation information is substantiated. The ideological content is revealed in the article and it reflects the peculiarities of the autocephalous progress in Ukraine and substantiate the attitude of state authorities, political parties, public and cultural organizations and Ukrainian society, in particular.

Reviewing the historical development of the studying object, from different facts, the conclusions emphasize that media coverage of leading ideas of the autocephalous progress from its beginning (from 1989 (it was the third revival of the UAOC)) to the present day, were based on national, worldview grounds. There were desirable and logical for Ukrainian society, which at the same time constantly came under the confrontation of Russian side, (uncompromising opponents of the autocephaly of Ukrainian Orthodoxy, as the inevitable departure from power and influence of the leadership of the ROC from Moscow) both in Ukraine and abroad. At the same time, these statements clearly enrich the scientific basis of theoretical narratives of religious journalism and this is an authoritative and critical evidence of the general mass media trend in Ukraine, so it isn't compliance with the principles of impartiality, balance and objectivity.

Key words: autocephaly, mass media, Patriarchate of Constantinople, Russian Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church, Tomos.